

Os Alcumes

O alcume vén a ser unha especie de sobrenome co que se trata de establecer unha diferenza, connotación, etc. especial ou específica dun individuo ou familia. Tamén se denomina *alcuño*, *nomeada*, *sobrenome* e, por asimilación co castelán, *apodo e mote*. É un fenómeno social de case todas as culturas do mundo, sendo a súa función variadísima e o seu campo moi amplo. Dun xeito ou doutro, a maioría dos grupos sociais teñen os seus alcumes.

Nas sociedades antigas, antes de se consolidar o sistema de apelidos, rexistros civís e demais, o alcume desempeñaba unha importantísima función de cara a establecer unha individualización de cada persoa ou familia. E mesmo moitos, co tempo, pasaron a ser apelidos e viceversa. Case ninguén se libraba de ter o seu alcume, pois abarcaba a todas as clases sociais e mesmo reis e nobres non se salvaban de ter alcume, sendo este un feito moi usual na Idade Media.

Non se poden establecer normas ou teorías exactas sobre a orixe ou as causas polas que se poñen os alcumes, pois estas son múltiples e diversas, e responden, así mesmo, a unha variedade enorme de factores que fan imposible fixar unha regra exacta a tal fin. A pesar disto, o alcume obedece a unhas circunstancias ou factores que están sempre relacionados dalgún xeito coa persoa ou persoas obxecto del. Todos estes factores pódense compendiar da seguinte forma:

- Hamos por razón de oficio ou profesión: Torneiros, Ferreiros, o Baldeiro, etc.
- Por caracteres físicos: o Chosco, a Coxa, o Manco, etc.
- Por vicios ou defectos na fala: o Tatexo, etc.
- Por adoptar actitudes ou comportamentos sociais mal fachendosos, que é quizais o factor que máis motes orixina: Marchacucho, Soidebora, Peste, Bruxa, etc.
- Por razón do lugar de procedencia: Arajonese, a Viguessa, Campañó, etc.
- Por mor da emigración: Americana, o Cubano, etc.
- Por reiterarse moito na repetición de algo: Chistosa, a Risueña, etc.

Tamén hai un xeito de alcume, aínda que non sexa tal, así é o caso dos que responden á fórmula "os de..." Por exemplo: os de Ucha, os de Ramiro, os de Estévez, etc. Outro aspecto é aquel de algúns apelidos ou nomes que funcionan como alcumes, porque noutro tempo foron apelidos ou nomes de antepasados deste, aínda que na actualidade o alcumado xa non teña relación directa co nome fin co apelido. Tal é o caso dos denominados Matías, Marselos, Garridos, etc.

En canto a fixar o momento en que se lle pon un alcume a alguén, pódese establecer con bastante aproximación que ten lugar durante a súa infancia ou xuventude e xa o acompañaba de por vida, transmitíndoo, se é o caso, ós seus descendentes co paso do tempo.

Outros aspectos do alcume poden ser que dentro dunha mesma familia con mote propio, exista unha persoa cun alcume específico, así é o caso do difunto de Juan Perdido, que pertencendo á familia dos Potros, tiña o seu propio mote, ou de Manolo o Tormenta, que recibe dito apelativo por ter nacido o día da famosa tormenta do 15 de setembro, e sen embargo forma parte da familia dos Cachuchas.

A aceptación social do alcume é moi diversa: uns acéptano de bo grao e a outros séntalles mal; está máis ligado ó mundo rural que ó urbano, predominado máis nas clases sociais baixas que nas altas, aínda que non é teoría exacta. Un aspecto especial dos alcumes é o do relacionado cos espectáculos e certos deportes. Así ternos que no mundo taurino, raro é o destro que non ten alcume, e no mundo do deporte, son o boxeo e o ciclismo as que máis acaparan este aspecto. O balompé tamén achega sempreun bo continxente, sobre todo se o xogador procede de Iberoamérica, tendo aquí unha forma curiosa de colocalo, pois vai case señipre entre o nome e o apelido.

O alcume permanece na casa, así sóese dicir a casa dos... ou de... Cando alguén casaba e ía vivir á casa do outro cónxuxe, tarde ou cedo, pasaba a ter o mote da casa onde residía, pero, se ó casar fundaba casa nova, levaba o mote con el ou con ela, dando lugar á circunstancia de que apareza o mesmo mote en dous ou tres lugares distintos. Así podemos atopar Redabouxos na Gándara e na Piolla; Ramallos na Gándara, Ramallás e Casaldorado; Chinitos, na Torre e Ramallás; Miñocas, no Arco e na Gándara; Calacús, na Gándara e Castelo, etc.

José Castro *Jarola*. Foto cedida amablemente pola familia CASTRO-POZA

Na nosa Galicia o alcume desempeña, amén doutras, dúas funcións fundamentais, tales coma son: a de saber a que persoa ou familia nos referimos, como a de situalos nun espazo xeográfico (lugar) concreto da parroquia. Por poñer un exemplo, cando antigamente tanguían as campás a defunto, a xente comezaba a inquerir de quen se podería tratar. Quen o sabía respostaba,

normalmente, dando a nome e a continuación o alcume. Deste xeito, as persoas identificaban ó finado ou á súa familia. Mesma hoxe en día, ande o ritmo social impón que os finados partan dun tanatorio para realizar a “derradeira viaxe”, faise ás veces complicado para moitas persoas saber de quen se trata ó ler as esquelas, pois estase a cometer un erro gravísimo ó facer figurar como casa mortuoria ou tanatorio, cando alí non morreu, e por riba omítese o lugar da parroquia onde residía, que de tela mencionado facilitaría moito a posible identificación do finado/a. Pero, aínda máis, se na esquila, baixo o nome do falecido figurase o seu mote ou alcume, moita xente establecería rápidamente unha relación familia-lugar e así poderían confirmar se se trata de quen pensan. Este costume aínda segue a manterse con bastante frecuencia na banda da mar.

En relación coa función de identificar e situar a unha persoa no espazo, vou citar unha anécdota que me contaron. Certo día un irmán de Luciano de Acevedo (o Miquiñas) que estaba no Brasil, envioulle por un veciño de Campo Lameiro un paquete. Este preguntou por Lérez adiante pola casa de Luciano e ninguén lle sabía dar disquisición ata que alguén viu que debaixo do nome figuraba o seu alcume (Miquiñas) e ó momento xa lle indicaron de cuen se trataba.

Outra función do alcume é a de poder servir coma “carta de presentación” cando un chegaba a certas casas ou lugares onde un non era coñecido e tiña que responder á consabida pregunta de: - ¿E ti... de quen vés sendo? O normal é que se respostase: -Pois veño sendo fillo de... (primeiro o nome do pai ou da nai e a continuación o alcume). Este feito téño constatao eu moitas veces, pois, segundo a zona da parroquia onde me atopase, mencionaba o mote de meu pai ou de miña nai. Así se ía á zona do norte, Verducido ou Xeve, dicía que era fillo da Andresolla de Casal Novo, mentras que se me atopaba na zona sur, ou mesmo Alba ou Campañó, a resposta consistía en dicir que era fillo de Benigno o Marselo da Gándara; e se cadraba daba os dous. O feito era que o asunto funcionaba.

A pesar de todo isto, o alcume está actualmente en franca regresión, podendo incluso chegar a perderse tan pronto desaparezan as persoas maiores que na actualidade os ostentan, desaparecendo así un aspecto moi interesante da cultura galega.

Velaquí unha escolma dos principais alcumes da parroquia de Lérez. Moitos destes aínda perduran; outros perdéronse por ter falecido quen os posuía ou por mor da emigración ou trasladarse a vivir noutro lado.

ALCUME

Ajulletas
Alas Abertas
Americana
Andresolla
Antueiro
Apretada
Arajonesa
Balandrán
Baldeiro
Balixas
Barburiña
Bebeajuas

LUGAR

Casal Novo
Couso
Ferreira
Casal Novo
Fontecortiza
Santiña
Castelo
Gándara
Santiña, Empalme
Casaldarado, Cruceiro
Casal Novo
Ferreira

Becho
Beizudo
Binitioño
Besujo
Breu
Brilla
Cabesajrande
Cabido
Cabuxo
Caco
Cacheiras
Cacholas
Cachuchas
Caifas
Cajaestacas
Cajaiona
Cajeiro
Calacús
Campañó
Candiña
Canexa
Canicouba
Cantarelas
Cañota
Capador
Carepas
Carramal
Carranco
Carrancha
Carrapica
Carriño
Castañeta
Catalana
Catroollos
Cendona
Coita
Conconiña
Coñexo
Corme
Cortador
Cotela
Cuco
Cunchiñas
Curruncha
Chacurra
Chanfaina
Chapela
Charló
Chasco

Castelo
Ferreira
Ferreira
Cendona
Cruceiro, Ramallás
Outeiro
Pedra Picada
Arco
Gándara
Cruceiro, Socorro
Arco
Porta do Sol
Santiña
Ferreira
Socorro
Ferreira
Castelo
Gándara, Castelo
Arco
Pedra Picada
Piolla
Piolla
Cruceiro
Arco
Castelo
Empalme
Casaldarado
Torre
Cruceiro
Piolla
Cimbelo
Gándara, Ramallás
Cimbelo
Torre
Couso
Piolla
Santiña
Cendona
Castelo, Casaldarado
Socorro
Gándara
Socorro
Porta do Sol
Casal Novo
Piolla, Gándara
Socorro
Castelo, Socorro
Socorro
Piolla, Ferreira

Cha vello
Cheto
Chiana
Chicote
Chinito
Chiquitín
Chistosa
Chosco
Chouza
Chuchajuesos
Chulán
Chuvié
Chuviniente
Diosíño
Espía
Fanchaco
Ferrnacheiro
Ferreiro
Filoxera
Fogerina
Foseira
Floris
Frade
Fradiño
Furona
Galiñeiro
Giso
Grio
Guerra
Gua
Inó
Jarola
Javexa
Labaradas
Lardañ
Latoneiro
Lanudo
Lechero
Lello
Leviche
Leona
Limonera
Linternas
Lombrlla
Lonjo
Lorita
Lourenciño
Lugesa
Lurica

Porta do Sol
Casaldarado
Pedra Picada
Ferreira
Ramallás
Cimbelo
Casal Novo
Pedra Picada
Socorro, Gándara
Cruceiro
Cimbelo, Ramallás
Casaldarado
Castelo
Casal Novo
Gándara
Castelo
Socorro
Gándara, Cruceiro
Porta do Sol
Castelo
Socorro
Casaldarado
Castelo
Casal Novo
Porta do Sol
Empalme
Porta do Sol, Casalda.
Castelo
Casaldarado
Santiña
Fontaíña
Gándara
Torre
Torre
Torre
Empalme
Cruceiro
Castelo
Arco
Cruceiro
Gándara
Casal Novo
Casal Novo
Casal Novo
Piolla, Torre
Gándara
Castelo
Santiña
Arco

Machuco
Maduro
Mailá
Mamona
Maneta
Manilo
Manoleta
Manuelóns
Marelas
Mariñeiro
Marocas
Maroños
Marchacucho
Marselos
Marta
Matapitos
Matías
Meana
Merensiana
Merlo
Miñocas
Miquiñas
Molinero
Moreno
Morito
Mofle
Moscón
Mugino
Munín
Muxento
Negro
Nube
Nuncio
Palomita
Pallasentea
Pancha
Panchola
Panda
Patacona
Patamela
Paspalloada
Partén
Patana
Paxarela
Pecadora
Pechecho
Peidiños
Peilán
Pelijro

Piolla
Cruceiro
Santiña
Pedra Picada
Cruceiro
Outeiro
Gándara
Casaldarado
Socorro
Casal Novo
Casal Novo
Castelo
Gándara
Gándara
Santiña
Fontaíña
Casaldarado
Couso
Torre
Casaldarado
Gándara, Arco
Ferreira
Empalme
Outeiro
Casal Novo
Outeiro
Torre
Gándara
Gándara
Casal Novo
Couso
Castelo
Xunqueira
Fedra Picada
Gándara
Porta do Sol
Empalme
Castelo
Causo
Cruceiro
Socorro
Ponte Cabras
Gándara
Cruceiro
Casal Novo
Santiña
Torre
Ferreira
Empalme

Peneireiro	Torre
Paspalloada	Socorro
Partén	Ponte Cabras
Patana	Gándara
Paxa reía	Cruceiro
Pecadora	Casalnovο
Pechecho	Santiña
Peidiños	Torre
Peilán	Ferreira
Pelqro	Empalme
Peneireiro	Torre
Pentella	Torre
Pequeñito	Ferreira
Perdido	Torre
Pescadilla	Socorro
Peste	Outeiro
Petote	Casalnovο
Pícoío	Ramallás
Pierna	Gándara
Pllucarpia	Cimbelο
Píncheia	Torre, Socorro
Pirucha	Castelo, Cimbelο
Pitilé	Socorro
Pollero	Socorro
Potro	Torre
Pou quiño	Casaldarado
Rabuxo	Cruceiro
Rachaina	Pedra Picada
Rabela	Couso
Ramallo	Gándara
Ramonciña	Arco
Rancheira	Casalnovο
Raña	Cendona
Rape/ro	Pedra Picada
Rata	Castelo
Raxada	Casalnovο
Recacha	Casaldarado
Recha	Outeiro
Redabouxo	Gándara, Piolla
Reina	Gándara
Reisiño	Casalnovο
Rela	Castelo
Reilo	Casalnovο
Restevo	Arco
Risueña	Socorro
Rixona	Casalnovο
Ronco	Ramallás
Ros quilleira	Torre
Rouca	Casalnovο

Ruana
Rullnda
Rutilo
Sabela
Saldra
Samaña
Santo
Sapolln
Sidro
Soidebora
Sorda
Tarandé
Teso
Toleiro
Torneiro
Toqueirasa
Tormenta
Tranca
Tranquilo
Trubia
Tuco
Tumbas e Panteones
Vajaxeiro
Vigesá
Vilchin
Viramontañas
Vinchas
Virote
Xabeiro
Xabata
Xana
Xaxá
Xelíño
Xeneta
Xesteira
Xicro
Xirico
Xiviño
Xorelo
Zoqueiro

Pedra Picada
Santiña
Piolla
Castelo
Castelo
Piolla
Castelo, Porta do Sol
Socorro
Casaldarado
Gándara
Casaldarado
Ferreira
Torre
Cruceiro
Porta do Sol
Gándara
Santiña
Castelo
Socorro
Castelo, Casal
Pontecabras
Socorro
Castelo
Ferreira
Outeiro
Couso
Casaldarado
Ferreira
Gándara, Cruceiro
Casaldarado
Castelo
Santiña
Santiña
Torre

Castelo
Casaldarado
Castelo
Arco
Casaldarado

BENIGNO GARCÍA